

03024863

RAZARANJE KULTURNE BAŠTINE NA KOSOVU, 1998-1999:

Posleratno istraživanje

Glavni istražitelji: Andrew Herscher i András Riedlmayer

Tehnički producent: Donna Viscuglia

© 2001 Kosovo Cultural Heritage Project, Cambridge, Massachusetts USA

03024864

Sadržaj

1.0 Uvod

1.1 Istorijat istraživanja

1.2 Ciljevi i metodologija istraživanja

2.0 Rezultati istraživanja

2.1 Oštećenja kulturne baštine koja se pripisuju NATO bombardovanju

2.2 Oštećenja civilne arhitekture od istorijskog značaja

2.3 Oštećenja islamske arhitektonske baštine

2.4 Oštećenja katoličke arhitektonske baštine

2.5 Oštećenja srpske pravoslavne arhitektonske baštine

3.0 Korišćenje baze podataka

4.0 Biografije glavnih istražitelja

Dodatak 1: Karte oštećene ili uništene kulturne baštine na Kosovu

Dodatak 2: Opis i analiza dokumentacionih izvora

Dodatak 2: Tvrdnje o uništavanju kulturne baštine na Kosovu, 1998-99.

03024865

1.0 Uvod

1.1. Istorijat istraživanja

Tokom i posle sukoba na Kosovu 1998-1999, sa raznih strana su iznošene optužbe o razaranju kulturne baštine. U načelu, te optužbe su stizale iz sledećih izvora: državnih organa i profesionalnih institucija u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ), Srpske pravoslavne crkve, razgovora sa izbeglicama sa Kosova koje su obavile humanitarne organizacije i druge nevladine organizacije i medijskih izveštaja iz zone sukoba. (Vidi Dodatak 3)

Po prestanku neprijateljstva u junu 1999. bilo je očigledno da postoji neodložna potreba za nezavisnom procenom onoga šta se desilo sa kulturnom baštinom na Kosovu za vreme sukoba. Međutim, u jeku ljudske drame s povratkom izbeglica posle rata, otkrića masovnih grobnica i drugih dokaza o zločinima, kao i zbog neodložne potrebe da se ljudima obezbedi smeštaj pre početka zime, sudbina baštine nije imala prioritarno mesto na spisku briga međunarodnih organizacija koje su bile aktivne na Kosovu. Kao odgovor na to, autori su u julu 1999. pokrenuli projekat kulturne baštine na Kosovu. Prvi zadatak tog projekta bio je da se pripremi i sprovede posleratno istraživanje na terenu na Kosovu. To istraživanje je potpomognuto bespovratnim sredstvima od Packardovog instituta društvenih nauka, a pokrovitelj je bio Harvardski univerzitet.

Prva dva meseca istraživanja bila su posvećena prikupljanju sveobuhvatne baze podataka iz svih raspoloživih primarnih i sekundarnih izvora, koji su dokumentovali kulturnu baštinu Kosova pre rata, kao i uspostavljanju kontakata sa međunarodnim ekspertima i lokalnim izvorima na Kosovu. Posle informativnog sastanka koji je s nama održalo osoblje Tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), autori su otišli na Kosovo i od 13. do 31. oktobra 1999. sprovedi istraživanja na terenu i prikupili dokumentaciju iz lokalnih izvora.

03024866

Dodatna dokumentacija pribavljena je prilikom kasnijih obilazaka Kosova u oktobru 2000. i martu 2001, kao i od civilne administrativne misije UN-a, zvaničnika Srpske pravoslavne crkve, islamske zajednice na Kosovu, projekta EU/IMG /International Management Group - Grupa za međunarodni menadžment/, gradskih i regionalnih institucija i organizacija i iz drugih izvora.

1.2 Ciljevi i metodologija istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je da se dokumentuju slučajevi namernog uništenja kulturnog blaga tokom sukoba na Kosovu 1998-1999. i neposredno posle njega.

Kada se ne radi o neizbežnoj vojnoj neophodnosti, namerno uništenje kulturnog blaga predstavlja kršenje međunarodnog prava i oni koji su odgovorni zato što su naredili ili izvršili takve nasrtaje mogu se krivično goniti za ratne zločine. Prema statutu MKSJ-a, ti zločini obuhvataju "konfiskovanje, razaranje ili sračunato nanošenje štete institucijama namenjenim upražnjavanju vere, dobrotvornom radu, obrazovanju, umetnosti i nauci, istorijskim spomenicima i umetničkim i naučnim delima".¹

Ovo istraživanje nije bilo ograničeno na objekte koje je Zavod za zaštitu spomenika kulture Kosova označio kao istorijske spomenike.² Iako Haška konvencija iz 1954. zahteva da zaštićeni spomenici budu označeni i obeleženi kao takvi, u Protokolima I i II iz 1977. kao dodacima Ženevskih konvencija iz 1949. koristi se mnogo šira formulacija, koja je upotrebljena i u Statutu MKSJ-a. Štaviše, kriterijumi koje su jugoslovenske vlasti primenile prilikom sastavljanja spiska spomenika za zaštitu na Kosovu pre rata uslovljeni su u velikoj meri ideološkim razlozima.³

Stoga je ovo istraživanje pokušalo da utvrdi stanje svih kulturnih i verskih spomenika na Kosovu, bez obzira na to da li se nalaze na spisku ili ne, za koje se tvrdi da su uništeni ili oštećeni tokom sukoba na Kosovu 1998-1999, prema navodima jugoslovenskih državnih i profesionalnih institucija, na osnovu razgovora sa izbeglicama, iz medijskih izveštaja i drugih izvora. Istraživanje je takođe ocenilo tvrdnje o posleratnim nasrtajima iz osвете na kulturne i verske spomenike srpskog stanovništva na Kosovu.

03024867

2.0 Rezultati istraživanja

2.1 Oštećenja kulturne baštine koja se pripisuju NATO bombardovanju

Jugoslovenske vlasti i drugi tvrdili su da su važni istorijski i verski spomenici i znamenitosti na Kosovu uništeni ili teško oštećeni u vazдушnim udarima NATO-a, među njima: Gračanica, manastir Dečani, Pečka patrijaršija, Crkva gospe Ljeviške i Sinan pašina džamija u Prizrenu, Muzej Prizrenske lige, Hadum džamija u Đakovici/Gjakova/, istorijski bazari u Đakovici i Peći/Peja/, katolička crkva Svetog Antona u Đakovici i dva stara mosta iz vremena Turaka: Terzijski most/Ura e Terzive/ i Tabački most/Ura e Tabakeve/ kod Đakovice. Tvrdilo se da su istorijska jezgra Prizrena i Prištine takođe potpuno uništena u NATO bombardovanju.

Od gore pomenutih lokacija, utvrđeno je da ni na jednoj nema znakova oštećenja koja bi se mogla pripisati vazдушnim napadima. Za neke znamenitosti, uključujući srpske pravoslavne spomenike i nekoliko nesrpskih kulturnih znamenitosti (Sinan pašina džamija, dva turska mosta), utvrđeno je da su apsolutno netaknuti.

Ostali su oštećeni ili uništeni, ali je šteta očigledno naneta sa zemlje (Muzej Prizrenske lige, džamija Hadum, istorijski bazari u Peći i Đakovici), a ne iz vadauha. Katolička crkva Svetog Antona u Đakovici nije pogođena u vazдушnim napadima, već ju je preuzela Vojska Jugoslavije koja ju je pretvorila u vojni objekat. Spomenici u istorijskom jezgru Prizrena bili su potpuno netaknuti, izuzev Muzeja Prizrenske lige. Tri stare kuće u starom delu Prištine srušile su se od udara vazdušne mase kada je raketa NATO-a pogodila zgradu PTT-a, ali glavni spomenici u starom gradu nisu pretrpeli štetu.

U ruralnim delovima, krov jedne seoske džamije (u Jablanici kod Prizrena) oštećen je u vazдушnom udaru NATO-a, kako je to potvrdila Islamska zajednica. Jedna katolička crkva koja je van upotrebe (crkva Svetog Petra i Pavla u Đakovici) takođe je pretrpela oštećenja usled vazdušnog udara prilikom raketnog udara na obližnju bazu Vojske

03024868

Jugoslavije. Druge štete nanete kulturnoj baštini koja bi se mogla pripisati akciji NATO-a nije bilo.

2.2. Oštećenja civilne arhitekture od istorijskog značaja

Napadi na civilne građevine od istorijskog značaja bili su usredsređeni na dve vrste ciljeva: gradska jezgra iz turskog vremena, koja se sastoje od trgovačkih zgrada i kompleksa džamija, i tradicionalne stambene zgrade i u urbanim i u ruralnim delovima (vidi kartu oštećenih/uništenih civilnih građevina od istorijskog značaja).

Tri od četiri dobro očuvana gradska jezgra na Kosovu pretrpela su teška razaranja tokom proleća 1999. - Peć, Đakovica i Vučitrn/Vushtrri/. Uprkos optužbama jugoslovenskih vlasti, na osnovu prirode oštećenja bilo je očigledno da to razaranje nije posledica bombardovanja iz vazduha, već požara izazvanih na zemlji, unutar pojedinačnih zdanja. Očevici su u svojim izjavama identifikovali srpske policajce, pripadnike Vojske Jugoslavije i paravojnih snaga, a u nekim slučajevima i srpske civile kao počinioc tih napada. Izgleda da je cilj tih napada bilo uništenje građevina i kulturnih i verskih spomenika vezanih za albansko stanovništvo Kosova; svako gradsko jezgro sastojalo se od građevina iz vremena Turaka i zgrada iz 20. veka i u svakom pojedinačnom slučaju moderne zgrade su bile uglavnom netaknute ili su pretrpele samo kolateralnu štetu.

Kula je utvrđena kuća od kamena tipična za ovaj deo Balkana. Na Kosovu je pre rata postojalo najmanje 500 kula, koje su bile koncentrisane u zapadnim i severnim delovima pokrajine. Dok su kule u gradovima građene kao zasebne građevine, u seoskim područjima su građene u sklopu kompleksa od 15 ili 20 zgrada. Većina kula na Kosovu sagrađene su tokom 18. i 19. veka i u njima su generacijama živele iste albanske porodice. Kule nisu bile samo povezane sa određenim porodicama koje su ih sagradile i u njima živele, već su svuda važile i za simbol albanske kulture i identiteta. I u selima i u gradovima, kule su bile mete napada tokom 1998. i 1999. U mnogim slučajevima kula je spaljena, dok su sve okolne zgrade ostale neostećene. U nekim slučajevima očevici su, kao počinioc napada na kule, identifikovali srpske vojnike (kula Shabana Curija u kula Kamera Hasana Pavataja u Gornjem Streocu/Strelc i

03024869

Eperm/) ili srpske civile (kula Jashara Pashe, Peć). U nekim slučajevima (Peć), jedino su ostale one kule u gradu čiji su vlasnici bili Srbi ili u kojima su živeli Srbi.

Istraživanje sadrži 45 odrednica koje dokumentuju oštećene ili uništene kule. Pošto se veliki broj kula nalazio u selima ili na seoskim područjima koja autori istraživanja nisu mogli da obidu zbog loših puteva, ovo istraživanje nesumnjivo prikazuje manju štetu od one koja je stvarno naneta kulama na Kosovu. Celovita posleratna istraživanja kula nedavno su, pod pokroviteljstvom UNMIK-a, obavljena u pet opština: Peći, Dečanima/Decan/, Đakovici, Istoku i Klini. Ta istraživanja ukazuju na to da su kule na Kosovu bile glavna meta napada tokom 1998-1999. U opštini Dečani, na primer, od 263 kule, 70 je potpuno ili gotovo potpuno uništeno (kategorija V), a još 161 je znatno oštećena (kategorije III i IV); podaci našeg istraživanja govore da je do ovih oštećenja većinom došlo tokom 1998. i 1999.

Konak je drugi oblik tradicionalne urbane stambene građevine iz otomanskog vremena. Mnogi konaci na Kosovu dobili su ime po uglednim albanskim porodicama koje su generacijama živele u njima i oni čine opštinske ili regionalne spomenike. Kao i kule, konaci su često birani za podmetanje požara. U mnogim slučajevima je utvrđeno da je oštećeni ili uništeni konak okružen neoštećenim modernim zgradama.

2.3 Oštećenja islamske arhitektonske baštine

Islamska arhitektonska baština na Kosovu obuhvata džamije, tekije (zgrade za dervise iz sufijskih laičkih bratstava), medrese (teološke škole), mektebe (osnovne verske škole gde se izučava Koran), islamske biblioteke, hamame (kupati), turbeta (mauzoleje) i tradicionalne pijace, sagrađene kao pomoć islamskim dobrotvornim organizacijama. Sve vrste gore pomenutih građevina napadnute su tokom 1998. i 1999, pri čemu je najviše napada bilo na džamije.

Prema statističkim podacima objavljenim 1993, na Kosovu je bilo 607 džamija. Od tog broja, 528 su bile bogoslužne džamije od kojih je 498 bilo u aktivnoj upotrebi, a 79 su bile manje lokalne improvizovane bogomolje (mesdžid) od kojih je 70 korišćeno aktivno.⁴ Tokom 1998-1999. oštećeno je ili uništeno otprilike 225 tih

03024870

džamija. Ta oštećenja su u velikoj meri bila rezultat napada usmerenih na džamije: eksplozivnih naprava podmetnutih u džamiji ili unutar minareta; artiljerijske vatre otvorene na minaret ili požara podmetnutog u džamiji. U nekim slučajevima, takvi napadi bili su praćeni ispisivanjem antialbanskih ili prosrpskih grafita po zidovima džamije ili unutar mihraba (ovalno udubljenje u zidu džamije za molitvu) i vandalizmom nad verskim spisima (iscepani, spaljeni i oskrnavljeni Kurani) i stvarima u džamiji. U nekim kontekstima, džamije i druga islamska arhitektonska baština bili su jedini objekti u kraju na koje je izvršen napad. U opštini Peć tokom 1998. i 1999. napadnut je svaki od 49 islamskih spomenika na tom području: 36 džamija, od kojih polovina potiče iz perioda od 15. do 18. veka, dva sufijska hrama (tekije ili derviške zgrade), jedna medresa iz 18. veka, hamam iz 15. veka, svih devet mekteba (muslimanskih osnovnih verskih škola) i istorijski arhiv i biblioteka islamske zajednice.

2.4 Oštećenja katoličke arhitektonske baštine

Katolička arhitektonska baština na Kosovu obuhvata crkve, ženske i muške samostane crkvenih redova, kao i neke hramove u ruralnim delovima. U područja sa znatnim prisustvom katoličkog življa spadaju severozapadno Kosovo (opština Klina), zapadno Kosovo (oblast Has zapadno i južno od Đakovice) i jugozapadno Kosovo (oblast Skopske Crne Gore/Karadaka/ kod Vitine/Viti/). Katoličkih crkava ima i u okolini Prizrena, kao i u samom gradu koji je i sedište katoličke biskupije, i u većini većih gradova Kosova. Katolici su većinom poreklom Albanci, a u malom broju ima i Hrvata i Roma.

Na osnovu našeg rada na terenu, informacija dobijenih od lokalnog katoličkog sveštenstva i iz drugih izvora, stiče se utisak da je šteta naneta katoličkim crkvama bila ograničena na nekolicinu seoskih crkava kod Đakovice i Kline (ukupno je oštećeno sedam crkava, a dve su uništene). Čak i u oblastima gde je bilo masovnog paljenja albanskih kuća i uništenja islamskih verskih spomenika (npr. oblast oko Beca, blizu jezera Radonjić), katoličke crkve i većina kuća Albanaca katolika ostale su neoštećene.⁵

03024871

Katoličku crkvu svetog Antona u Prištini i katoličku crkvu sv. Antona i susedni franjevački samostan u Đakovici zauzeli su pripadnici Vojske Jugoslavije na početku vazdušnih napada NATO-a i koristili su ih kao vojne objekte, što predstavlja kršenje zakona ratovanja slično zloupotrebi simbola Crvenog krsta. U slučaju crkve u Prištini, radarski uređaj za protivvazdušnu odbranu VJ-a bio je postavljen na crkveni toranj, ugrožavajući i crkvu i okolno gusto naseljeno stambeno područje. U slučaju crkve u Đakovici, oficiri i vojnici iz obližnje baze Vojske Jugoslavije premestili su se u crkvu, županijsku zgradu i samostan "pola sata pre nego što je počelo bombardovanje NATO-a", prema tvrdnji župnika. Pripadnici VJ-a iselili su sveštenike i opatice i u naredna dva meseca koristili su crkvene zgrade kao komandni centar.⁶

2.5 Oštećenja srpske pravoslavne arhitektonske baštine

Srpska pravoslavna arhitektonska baština na Kosovu obuhvatala je crkve, manastire i groblja. U mnogim objavljenim statističkim podacima o broju crkava na Kosovu ne precizira se razlika između aktuelnih crkava i arheoloških lokacija.⁷ U nedavno objavljenoj publikaciji Zavoda za zaštitu spomenika kulture Republike Srbije, kao spomenici i objekti pod zaštitom države pominje se 210 srpskih pravoslavnih crkava, manastira i groblja na Kosovu.

Jugoslovenske vlasti su tvrdile da je NATO gađao ili ošteti pravoslavne crkve i manastire u vazdušnim udarima tokom proleća 1999. Ispostavilo se da su neosnovane sve optužbe da je NATO bombardovanjem naneo štetu crkvama i manastirima na Kosovu. Neka zdanja za koje se tvrdilo da su oštećena u bombardovanju bila su, zapravo, potpuno neoštećena (npr. Pečka patrijaršija, Gračanica, Visoki Dečani). Za neke građevine za koje se tvrdilo da su oštećene u bombardovanju utvrđeno je da su zaista bile oštećene, ali je priroda tih oštećenja ukazivala na to da ona nisu mogla biti naneta vazdušnim udarima (Drsnik).

Međutim, blizu 80 pravoslavnih crkava i manastira oštećeno je ili uništeno od juna do oktobra 1999, većina u sedmicama neposredno posle obustave neprijateljstava u junu 1999. Oko 40 tih građevina bile su izložene vandalizmu i oko 40 zdanja je pretrpelo teška oštećenja konstrukcije ili su potpuno uništena. Ta zdanja su većinom bila

03024872

seoske crkve, od kojih su mnoge sagrađene u poslednjih 20 godina. Oko 15 ih je poticalo iz srednjovekovnog perioda. Glavna srednjovekovna pravoslavna svetišta su, međutim, pod stalnom stražom KFOR-a i nisu oštećena. Veliki broj napada na srpske pravoslavne crkve desio se na područjima na kojima se prethodno na meti napada našla islamska arhitektonska baština, pa su ti napadi možda izvršeni u znak odmazde (na primer, Zočište/Zoqishte/, Mušutište/Mushutisht/, izvestan broj opština na jugoistoku Kosova). Međutim, neki napadi desili su se na područjima gde za vreme rata nije bilo odgovarajućeg razaranja islamske arhitektonske baštine (na primer, na područjima oko Kline/Kline/ i Uroševca/Ferizaj/).

U periodu između oktobra 1999. i pisanja ovog izveštaja prijavljeno je još 11 incidenata koji su za posledicu imali oštećenja srpske pravoslavne arhitektonske baštine. U devet incidenata radilo se o ponovljenim napadima na spomenike kojima su prethodno već naneta oštećenja.

3.0 Korišćenje baze podataka

Baza podataka napravljena je pomoću "File MakerPro" verzija 5.0. Odrednice u bazi podataka podeljene su u pet grupa: 1) identifikacija objekata; 2) stanje objekta, uključujući narativni opis štete i, tamo gde je to bilo moguće, fotografije pre i posle rata; 3) izjave informanata, tamo gde su postojale; 4) bibliografija; i 5) medijsko izveštavanje.

Za pretragu baze podataka, izaberite "mode" na meni bar-u (control-F), a zatim izaberite "find" na "drop-down" meniju. Pojaviće se prazna rubrika. U jedno ili više polja prazne rubrike treba da se unesu ključne reči. Po izboru svih parametara ključnih reči, pritisnite dugme "find", koje se nalazi na levoj margini rubrike. Svi zapisi koji ispunjavaju uslove iz pretrage zatim će se pojaviti u gornjem levom uglu margine kao brojevima obeležene "rolodeks" karte. Zapisi se mogu pretraživati klikom na te karte ili unošenjem brojeva karata ispod "rolodeksa".

Pretraga pomoću ključnih reči može se vršiti na svakom polju, uključujući: naziv okruga (opština) na srpskom; ime grada, na srpskom i albanskom; naziv objekta, na

03024873

srpskom, albanskom ili engleskom; upotreba objekta; tip objekta; i stanje objekta. Na primer, da biste u bazi podataka pronašli sve oštećene katoličke crkve, navedite “katoličke crkve” kao ključne reči u kategoriji “tip objekta”, a unesite “oštećen” kao ključnu reč u polje “stanje objekta”.

Da biste pronašli ključne reči u poljima sa različitim opcijama, izaberite polje i zatim će “drop-down” meni pokazati sve opcije ključnih reči.

Krnja pretraga je moguća u svim poljima. Na primer, da biste našli “Katoličku crkvu Male Gospe”, možete da unesete samo reč “gospa” u polje “naziv objekta”. Ili, ako nije poznato kako se pravilno piše ime objekta, kao parametar za pretragu može da se upotrebi jedan deo imena. Na primer, da biste našli “džamiju Hamidi”, možete da unesete samo “ham” u polje “ime objekta”. Za pretragu nije važno da li koristite velika ili mala slova.

4.0 Biografije glavnih istražitelja

Andrew Herscher, dipl. arh., magistar arhitekture, doktorat (očekuje se 2002.), arhitekta je i istoričar arhitekture. Radio je na arhitektonskoj baštini u Bosni, Češkoj Republici, Kosovu i Sloveniji i pisao o njoj. U januaru 2001. postavljen je za kodirektora Odseka za kulturnu baštinu u Odeljenju za kulturu pri Privremenoj administrativnoj misiji Ujedinjenih nacija na Kosovu /UNMIK/.

András J. Riedlmayer, završene studije društvenih nauka, magistar društvenih nauka, magistar prirodnih nauka, doktorant, upravlja Dokumentacionim centrom programa Aga Khan za islamsku arhitekturu pri Biblioteci lepih umetnosti Harvardskog univerziteta i priznati je ekspert za kulturnu baštinu Balkana iz otomanskog vremena

03024874

Dodatak 1: Karte oštećene ili uništene kulturne baštine na Kosovu

03024875

03024876

03024877

03024878

03024879

Dodatak 2: Opis i ocena dokumentacionih izvora

A2.1. Terenska istraživanja koja su obavili autori (10/99, kasnije posete 10/00 i 3/01), uključujući obilaske lokacija i prikupljanje/konsolidaciju fotografija i druge dokumentacije iz lokalnih izvora. Baza podataka istraživanja, s preko 500 odrednica (u jednostavnom "Filemaker" formatu baze podataka, uključujući odabrane fotografije i drugu dokumentaciju), data je u prilogu. Arhiva dokumenata u okviru projekta o oštećenjima kulturne baštine na Kosovu, uključujući veliki broj dodatnih fotografija, arhitektonske planove i druge podatke, poverena je na čuvanje Biblioteci lepih umetnosti Harvardskog univerziteta.

03024880

Napomene: U toku početnog istraživanja na terenu i kasnijih obilazaka, lično smo prikupili dokumentaciju za ukupno 144 spomenika i lokacija. To nam je, pored toga što nam je dalo osnovne odrednice za bazu podataka, omogućilo i da za neke istovetne lokacije uporedimo svoje lične nalaze sa dokumentacijom dobijenom iz drugih izvora kako bismo prekontrolisali njihovu tačnost. Iako smo obuhvatili većinu važnih lokacija sa baštinom na Kosovu, bilo je nekih mesta koja nismo mogli da obiđemo iz bezbednosnih razloga u vreme našeg istraživanja (Mitrovica), zbog lošeg stanja puteva ili vremenske ograničenosti. To je razlog što su oštećene ili uništene kule u relativnom smislu nedovoljno predstavljene u našoj bazi podataka (45 odrednica). Većina kula se nalaze u ruralnim krajevima, u selima i zaseocima udaljenim od asfaltiranih puteva, pa su zbog toga teško pristupačne (o njima nema mnogo dokumentacije u objavljenoj literaturi). Kada je reč o ostalim kategorijama, može se smatrati da su podaci iz našeg istraživanja relativno kompletni.

A2.2. Baza podataka EU/IMG (4/00). Procenu štete nanete infrastrukturi i javnim zgradama i objektima na Kosovu (uključujući objekte koji spadaju u kulturnu baštinu) sačinila je 1999-2000. međuvladina organizacija International Management Group /IMG/ koja je pružala savetodavne usluge Evropskoj komisiji. Istraživanje su u svakoj opštini na Kosovu sprovedli lokalni timovi, pod nadzorom međunarodnog eksperta sa sedištem u Prištini. Kopija baze podataka EU/IMG-a na CD-ROM-u (u "pdf" formatu koji se očitava pomoću programa "Acrobat Reader") data je u prilogu.

Napomene: Težište istraživanja EU/IMG-a bilo je prevashodno na modernim objektima infrastrukture (javne zgrade, klinike, škole, mostovi, itd.), a ne na baštini kao takvoj. Procena oštećenja zgrada izražena je u procentima, a ne u konkretnom opisnom obliku, a lokalni timovi nisu uvek imali istovetne kriterijume - formulacija "oštećen 20 odsto" u nekim slučajevima je korišćena za opis zgrada koje je potpuno progutao požar, dok je u drugim slučajevim taj isti procenat primenjen na zgradu koja je bila izložena vandlskom napadu. U pojedinim slučajevima, vekovne arheološke ruševine pogrešno su ubeležene u rubriku ratnih oštećenja (na primer, uništeni dvorac i srednjovekovne katoličke crkve u Novom Brdu, antički ostaci srednjovekovnog pravoslavnog manastira u Močaru kod Kamenice). U drugim slučajevima, popisani spomenici koji su uništeni nisu uključeni u bazu podataka.

03024881

Međutim, baza podataka EU/IMG-a sadži mnogo korisnih informacija, detaljno pokriva veliku teritoriju i obuhvata fotografije za svaku lokaciju u bazi podataka.

A2.3. Islamska zajednica Kosova (KBI) (10/99, kasniji obilasci 10/00 i 3/01) omogućila nam je pristup svojoj arhivi koja se sastoji od stotina fotografija i druge dokumentacije o uništenju islamske baštine, a prikupio ju je **profesor Sabri Bajgora**, pomoćnik muftije kosovskog i profesor na Fakultetu za islamske studije u Prištini. Izbor iz dokumentacije KBI-ja objavljen je u knjizi *Serbian Barbarities against Islamic Monuments in Kosova /Srpska varvarstva nad islamskim spomenicima na Kosovu/* (februar 1998-jun 1999).

Napomene: Dokumentacija KBI-ja odnosi se na spomenike i institucije koji su pod direktnom organizacionom upravom KBI-ja (džamije, islamske škole, islamski arhivi i verske biblioteke). Njen dijapazon je nepotpun ili ne obuhvata neke druge tipove islamskih spomenika, kao što su derviške zgrade (tekije), turska kupatila (hamami) i islamske fontane (česme), mauzoleji (turbe), sufijska svetišta itd. U pogledu dokumentacije KBI-ja o džamijama, utvrdili smo da nije bilo slučajeva da je prijavljena šteta, a da ona zapravo nije naneta; u nekim slučajevima, verbalni opis razmera štete bio je preuveličan, ali su u svim slučajevima postojale fotografije u svrhu poredenja. Datumi navedeni kao vreme razaranja deluju, u načelu, pouzdano, ali datume izgradnje treba uzeti uz određeni oprez; često se koristi datum postavljanja prvobitnog temelja, a ne datum izgradnje postojećeg objekta na lokaciji.

A2.4. Srpska pravoslavna Eparhija Raško-prizrenska (10/99). Opširna naknadna korespondencija preko e-mail-a s ocem Savom Janjićem, sa kojim smo razmenjivali fotografije i drugu dokumentaciju o oštećenjima nanetim srpskoj pravoslavnoj baštini na Kosovu. Najveći deo dokumentacije Eparhije objavljen je u knjizi *Crucified Kosovo /Raspeto Kosovo/* koja se može naći i na njihovom vebajtu <http://www.kosovo.com/crucified/churches/>

Napomene: Dokumentacija Srpske pravoslavne eparhije odnosi se na štetu nanetu crkvama, manastirima i drugim pravoslavnim objektima posle završetka rata, uključujući i istorijske objekte i novoizgrađene objekte. Kao i u slučaju KBI-ja,

03024882

stvarna šteta je ponekad preuveličana u verbalnom opisivanju. Kod korišćenja dokumentacije iz spoljnih izvora kao što su verske institucije, ograničili smo se na one lokacije za koje smo imali fotografije ili druge nezavisne načine provere. Navedeni datumi uništenja u načelu su pouzdani, ali se prema datumima izgradnje treba odnositi s oprezom; često se koristi datum polaganja prvog temelja, a ne datum izgradnje postojećeg objekta na lokaciji.

A2.5. Katolička Dioceza Skopsko-prizrenska (10/99), obavili smo razgovore sa katoličkim županijskim sveštenicima u Prištini/Prishtine/, Klini/Kline/, Đakovici/Gjakova/ i Bincu/Bince/. Neke informacije o oštećenju katoličkih crkava na području Đakovice na Kosovu mogu se naći i na veb sajtu franjevačkog reda <http://www.ofm.org/3/just/JUSkos8.html>

Napomene: Od tri glavne verske zajednice na Kosovu, katolička svetilišta su pretrpela najmanja razaranja; stoga nije čudo to što su oni bili najmanje revnosni u skretanju pažnje javnosti na štetu. Mi smo se oslonili na informacije koje su pružili lokalni župnici koji su, u načelu, govorili ono što su lično imali prilike da vide; u onim slučajevima u kojima smo mogli sami da to proverimo, pokazalo se da su informacije koje su pružili sveštenici u principu bile pouzdane.

A2.6. Zavod za zaštitu spomenika Kosova (10/99, zatim 10/00) omogućio nam je pristup svojoj dokumentaciji (nepotpunoj zato što je arhiva Zavoda prebačena u Srbiju u junu 1999.); zaposleni u Zavodu pružili su korisne informacije, uključujući neke arhitektonske planove i fotografije od pre rata, a direktor, dr Fejaz Drançolli, proveo je sa nama tri dana u obilascima lokacija na zapadu Kosova (Peć, Dolac, Drsnik, Dečani, Junik, Nivokaz, Đakovica, Rogovo) i pomogao nam da pronademo lokacije i kontakt osobe.

Napomene: Zavod je izgubio veliki deo svoje originalne dokumentacije i još je u fazi planiranja sistematskog novog istraživanja lokacija i spomenika koji čine kulturnu baštinu na Kosovu. Naši obilasci lokacija potvrdili su: u svim slučajevima informacije, i o srpskoj i o albanskoj baštini, koje su nam oni pružili.

03024883

A2.7. Zavod za zaštitu spomenika Đakovice/Gjakova/ (3/01) Pokazali su nam svoju nedavno kompletiranu bazu podataka koja pruža uvid u posleratno stanje arhitektonske baštine u ovoj opštini, uključujući sakralnu arhitekturu (džamije, tekije, crkve), kao i civilnu arhitekturu (kule, bazari itd.). Odrednice u bazi podataka sadrže fotografije i druge informacije, uključujući detaljnu procenu štete. Nažalost, ispostavilo se da je CD-ROM sa kopijom baze podataka, koji su nam dali, neispravan. Pokušaćemo da dobijemo novi primerak koji će, kada ga primimo, biti poslat Tužilaštvu.

A2.8. Odeljenje za urbanizam i razvoj UNMIK-JIAS /Joint Interim Administration Structure - Zajednička privremena administrativna struktura ili ZPAS/ Peć/Peja/ (3/01)

Dostavili su nam uopštene zaključke svog istraživanja kula u opštinama Peć i Dečani, pri čemu su podaci razvrstani po lokaciji i stepenu oštećenja. Kopija zbirnih tabela priložena je kao dodatak. Odeljenje za urbanizam u Peći poseduje detaljnu bazu podataka o istraživanju kula, sa fotografijama, arhitektonskim crtežima i drugim informacijama za svaku građevinu obuhvaćenu istraživanjem.

A2.9. Gospođa Sahar Rassam (3/01), kanadski arhitekta koja je, kao savetnik UNMIK-JIAS-a, sprovela studiju o posleratnim potrebama obnove stambenih objekata, uključujući celovito istraživanje svih kula, u opštinama Klina i Istok. Gospođa Rassam nam je stavila na uvid rezime svojih zaključaka: od 59 kula u te dve opštine, 44 su uništene ili oštećene u sukobu 1998-1999.

A2.10 Gospodin Raif Virmiča (10/99), samostalni naučnik u Prizrenu i autor pet knjiga o islamskoj baštini na Kosovu, omogućio nam je pristup svojoj bogatoj ličnoj arhivi predratnih fotografija arhitekture iz otomanske ere na Kosovu.

A2.11. Gospodin Xhavit Lokaj (10/99), konzervator slika u Zavodu za zaštitu spomenika Kosova, omogućio nam je pristup stotinama fotografija koje je snimio u julu 1999. i koje dokumentuju razaranje arhitektonske baštine u severnom, srednjem i zapadnom Kosovu.

03024884

A2.12. Gospođa Tody Cezar (12/00-1/01), konzervator slika na "Conservation International" (Lisabon, Portugalija). Gospođu Cezar je na Kosovo, kao nezavisnog savetnika, pozvalo Odeljenje za kulturu UNMIK-JIAS-a da oceni stanje murala u istorijskim crkvama, manastirima i džamijama na Kosovu; ona nam je stavila na raspolaganje kopije svoje dokumentacije i izveštaja sa procenom i iznela nam svoja zapažanja o posećenim lokacijama.

**A2.13. Izveštaji OEBS-ove /Organizacija za veropsku bezbednost i saradnju/
Verifikacione misije na Kosovu**

Izveštaj VMK-a OEBS-a pod naslovom *Kosovo/Kosova As Seen, As Told /Kosovo u slici i reči/* sadrži izvesne informacije o šteti nanetoj kulturnoj i verskoj baštini na Kosovu, ali su informacije o takvim pitanjima u izveštaju iznenađujuće ograničene i prema njima se treba odnositi s oprezom. Na primer, nema informacija o velikom uništavanju kulturne baštine u Vučitrnu, dok su u drugim slučajevima objekti, ljudi i druge pojedinosti pogrešno identifikovani - na primer, u izveštaju OEBS-a za Đakovicu pominje se ubistvo "lokalnog šejha iz sekte Bektaši" i njegova dva sina, koje se dogodilo 26. marta; međutim, lokalni šejh derviškog reda Bektaši, Baba Mumin Lama, živ je i zdrav - ubijeni Sheh Zenel Dervishdana i njegova dva sina nisu pripadali derviškom redu Bektaši, već derviškom redu Sa'adi.

A2.14. Medijsko izveštavanje

Mi smo se potrudili da prikupimo sve konkretne prikaze iz prve ruke novinara o uništavanju kulturne baštine, sadržane u izveštajima poslatim sa Kosova 1998-1999. Odbacili smo sve izveštaje uopštene prirode i one koji su samo prepričavali informacije dobijene iz druge ruke. Izvodi iz medijskih izveštaja iz prve ruke uključeni su u posebno polje u našoj bazi podataka pod odrednicama za konkretne spomenike i lokacije.

03024885

Dodatak 3: Tvrdnje o uništavanju kulturne baštine na Kosovu, 1998-1999

A3.1. Prijave jugoslovenskih državnih i profesionalnih institucija

U proleće i leto 1999. državne i profesionalne institucije u Jugoslaviji prijavile su da je velika šteta naneta istorijskim spomenicima na Kosovu u toku bombardovanja NATO-a. Težite tih tvrdnji bilo je na šteti koja je navodno naneta spomenicima povezanim sa Srpskom pravoslavnom crkvom, ali su one sadržavale i izveštaje o šteti nanetoj nekim civilnim i verskim spomenicima iz otomanske ere.⁸ Te optužbe su dobile veliki publicitet na internetu i ponavljane su u međunarodnim medijima.⁹ Jugoslovenska ambasadorica pri UNESCO-u saopštila je 1. juna 1999. na konferenciji za štampu da su stari delovi kosovskog grada Prizrena i glavnog grada pokrajine, Prištine, potpuno uništeni u bombardovanju NATO-a.¹⁰ Zvanični prikaz jugoslovenske vlade o tome kako je NATO uništio kulturnu baštinu na Kosovu iznet je posle rata u dve bele knjige koje je objavilo jugoslovensko Ministarstvo inostranih poslova.¹¹ Prikaz jugoslovenske vlade zatim su reprodukovali mnogi međunarodni stručnjaci za kulturnu baštinu, ne potrudivši se da nezavisno provere njene tvrdnje.¹² Te iste tvrdnje jugoslovenske vlade o šteti nanetoj kulturnoj baštini ponovljene su i u memorandumu koji su Tužilaštvu MKSJ-a podneli profesor Michael Mandel i drugi o navodnom kršenju međunarodnog prava od strane vlada i funkcionera zemalja NATO-a.¹³

A3.2. Izveštaji kosovskih izbeglica

U izjavama kosovskih izbeglica očevidaca, sa kojima su u Albaniji i Makedoniji razgovarali predstavnici nevladinih organizacija i medija, takođe je bilo tvrdnji da se kulturna baština uništavala za vreme rata. Te tvrdnje su se prevashodno odnosile na nasrtaje srpskih snaga na islamske verske objekte. U jednom istraživanju među starešinama domaćinstava izbeglim sa Kosova, koje je tokom aprila i maja 1999. sproveda nevladina organizacija Lekari za ljudska prava, gotovo polovina (47 odsto) ispitanika prijavila je da su, pre nego što su otišli sa Kosova, videli da srpske snage uništavaju džamije; ispitanici su prijavili štetu na 155 konkretnih lokacija.¹⁴

03024886

A3.3. Medijsko izveštavanje

Predstavници svetskih medija bili su prisutni na Kosovu sve vreme u početnim fazama sukoba 1998. i početkom 1999. i neki novinari su u svojim izveštajima opisali incidente vezane za uništavanje kulturne i verske baštine. Uništavanje džamija primećeno je na nekoliko područja, posebno na zapadu Kosova, duž puta Đakovica-Peć, i na području Prizrena i Orahovca/Rahovec/. Tokom vazdušnog rata NATO-a u periodu mart-jun 1999. pristup nezavisnim novinarima bio je ograničen, pa oni malobrojni izveštaji novinara koji su tokom tog perioda izveštavali sa samog Kosova ne sadrže mnogo informacija o kulturnoj baštini. Odmah po završetku rata u junu 1999. Kosovo su preplavili novinari koji su izveštavali o ulasku pripadnika NATO-a i povratku izbeglica, pa iako se samo nekolicina izveštaja bavila baštinom kao takvom, u mnogima se pominju uništene džamije i razaranja istorijskih jezgara gradova. Kasnije, u leto 1999, težište izveštaja bilo je na napadima Albanaca povratnika na srpske pravoslavne crkve. Iako se u novinskim izveštajima pogrešno navode pojedinosti kao što su nazivi i starost spomenika, ti opisi štete iz prve ruke mogu da potkrepe i dopune informacije iz drugih izvora.

NAPOMENE:

¹ Statut Međunarodnog suda i optužnica koja je u maju 1999. podignuta protiv jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića i drugih najviših jugoslovenskih i srpskih funkcionera, u kojoj se, među ostalim optužbama, navodi i "razaranja nesrpskih stambenih područja i kulturnih i verskih objekata", može se naći na internet stranici <http://www.un.org/icty/index.html>.

² Ova institucija je osnovana 1952. kao Institut za zaštitu i proučavanje kulturnih spomenika u Autonomnoj Pokrajini Kosovo i Metohija. Za spisak istorijskih spomenika Kosova, vidi Mileta Milić, ur., Kulturna baština Kosova i Metohije (Beograd: Institut za zaštitu spomenika kulture Republike Srbije, 1999).

³ Do izbijanja sukoba 1998-1999, oko 210 srpskih pravoslavnih spomenika (crkve, manastiri i groblja) na Kosovu dobilo je mesto na tom spisku, uključujući 40 crkava sagrađenih između 1930-ih i 1990-ih. Nasuprot tome, od preko 600 džamija na Kosovu, samo 15 upisano je kao istorijski spomenici, iako više od polovine tih džamija potiče iz perioda otomanske vlasti (14-19. vek). Vidi Milić, ur., Kulturna baština Kosova i Metohije.

⁴ Statistički podaci o džamijama na Kosovu objavljeni u Dituria Islame, br. 49 (maj 1993).

⁵ U Bincu/Bince/ (opština Vitina), katolički sveštenik nam je rekao da su srpski vojnici proterali njegove vernike, zajedno sa njihovim susedima Muslimanima, da je 50 od 250 kuća u županiji spaljeno, ali da je katolička crkva u Bincu, u koju se sklonilo 200 žena, dece i invalida, ostala netaknuta.

⁶ VJ je takođe preuzela Narodnu i univerzitetsku biblioteku u Prištini, glavnu zgradu Kosovskog muzeja i Arhiv Kosova u Prištini i koristila ih kao vojne objekte tokom vazdušnih udara NATO-a. Vidi A. Riedlmayer, "Museums in Kosovo: A First Post-War Assessment" / "Muzeji na Kosovu: Prva posleratna procena", <http://www.bosnia.org.uk/bosrep/marjune00/museums.htm> i "Libraries and

03024887

Archives in Kosovo: A Postwar Report” /“Biblioteke i arhivi na Kosovu: Posleratni izveštaj”/, <http://bosnia.org.uk/bosrep/decfeb00/libraries.htm>.

⁷ Spisak srpskih pravoslavnih spomenika u jednom standardnom izvoru, Gojko Subotić, Kosovo: Art of the Sacred Land /Kosovo: Umetnost svete zemlje/ (New York: Monacelli Press, 1998), sadrži mnoga danas već uništena ili nepostojeća zdanja.

⁸ Među glavnim spomenicima i objektima za koje se tvrdilo da su uništeni ili teško oštećeni u vazдушnim udarima NATO-a bili su: mamastir Gračanica kod Prištine; manastir Dečani, Pečka patrijaršija; Crkva Gospe Ljeviške i Sinan pašina džamija u Prizrenu; Muzej prizrenske lige; kompleks Hadumovih džamija u Đakovici; istorijski bazari u Đakovici i Peći; katolička crkva Sv. Antona u Đakovici; i dva stara otomanska mosta, Terzijski most /Ura e Terzive/ i Tabачki most/Ura e Tabakeve/ kod Đakovice.

⁹ Vidi “Ratna šteta na Balkanu”, US/ICOMOS Newsletter, br. 2 (mart-april 1999.), str. 1-3. Tvrdnje da je NATO u svojim vazдушnim napadima namerno gađao kulturnu i versku baštinu dobile su veliki publicitet na internetu, na veb-sajtovima čiji je pokrovitelj bio Zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije: “NATO i OVK /Oslobodilačka vojska Kosova/ ugrožavaju kulturnu baštinu u Jugoslaviji” <http://www.yuheritage.com/>; Ministarstvo informisanja Republike Srbije: “Veliki broj spomenika kulture u Srbiji oštećen” <http://www.serbia-info.com/news/1999-06/12/12509.html>; Ministarstvo inostranih poslova Jugoslavije: “Bombardovanje spomenika kulture” <http://www.mfa.gov.yu/bela/05.htm>; i Srpska pravoslavna crkva: “Bombardovanje srpskih svetinja” http://www.spc.org.yu/Svetinje/svetinje_e.html.

¹⁰ Izjava jugoslovenskog ambasadora u UNESCO-u Nade Popović Perišić citirana u “Jugoslavija apeluje na pomoć UNESCO-a u obnavljanju spomenika uništenih u ratu”, Agence France-Presse, 1. jun 1999.

¹¹ Zločini NATO-a u Jugoslaviji: Dokumentarni dokazi, I: 24. mart-24. april 1999. (Beograd: Savezno Ministarstvo inostranih poslova, Savezna Republika Jugoslavija, 1999) i Zločini NATO-a u Jugoslaviji: Dokumentarni dokazi, II: 25. april-10. jun 1999. (Beograd: Savezno Ministarstvo inostranih poslova, Savezna Republika Jugoslavija, 1999).

¹² Vidi, na primer, Nikos Axarlis, Spencer P.M. Harrington i Andrew L. Slayman, “Kosovo War damage” /“Ratna šteta na Kosovu”/, *Archeology*, tom 52, br. 4 (jul/avgust 1999.) i James Wiseman, “Legacy of Medieval Serbia”, *Archeology*, tom 52, br. 5 (septembar/oktobar 1999.).

¹³ <http://jurist.law.pitt.edu/icty.htm>

¹⁴ Lekari za ljudska prava, War Crimes in Kosovo: A Population-Based Assessment of Human Rights Violations against Kosovar Albanians /Ratni zločini na Kosovu: Ocena kršenja ljudskih prava kosovskih Albanaca na osnovu razgovora sa stanovništvom/ (Boston: Lekari za ljudska prava, 1999). str. 86; Lekari za ljudska prava omogućili su nam pristup podacima iz njihovih neobrađenih intervjuja, koje smo koristili pri planiranju našeg istraživanja; mi smo pomogli PHR-u /Physicians for Human Rights; Lekari za ljudska prava/ u revidiranju spiska lokacija radi doslednosti u pisanju geografskih naziva.

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Orahovac

Namena objekta religijska

Naselje

Vrsta objekta džamija

Grad (srpski) Celine

Grad (albanski) Celine

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

GPS koordinate

Stanje objekta potpuno

uništen

Objekat izgrađen 20. vek (1916)

Korisnici

Istorijski period moderno doba

Obližnji objekti u dobrom stanju

Zvanični status

Stanje objekta

Oštećenje

Džamija je spaljena a ruševine su Srbi spravili buldožerom, tvrdi muslimansko stanovništvo.

Selo je bilo poprište zločina navedenog u optužnici Milošević i ostali.

snimio: Sabri Bajgora (1999) prikazane su ruševinedžamije, a ostaci minareta se vide u sredini

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)
baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Srbica

Naselje

Grad (srpski) Ćirez

Grad (albanski) Qirez

GPS koordinate

Objekat izgrađen 20. vek (1995)

Istorijski period moderno doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

Stanje objekta gotovo uništen

Korisnici

Obližnji objekti gotovo uništeni

Stanje objekta

Oštećenje

Teško oštećenje usled granatiranja tokom srpskih napada u julu 1998. i aprilu 1999.

snimio: Sabri Bajgora (1999)

pre rata snimio Sabri Bajgora

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)

baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta	Xhamia e Bardhe Bela Džamija		
Ime ulice	ul. Cara Dušana		
Opština	Suva Reka	Namena objekta	religijska
Naselje	Elshan	Vrsta objekta	džamija
Grad (srpski)	Suva Reka	Lokacija objekta	
Grad (albanski)	Suhareke	Odnos naselja	
GPS koordinate	S 42° 21.520 I 20° 49.672	Stanje objekta	donekle oštećen
Objekat izgrađen	16. vek (1520) obnovljena u 20. veku (1990)	Korisnici	
Istorijski period	otomansko/ moderno doba	Obližnji objekti	u dobrom stanju
Zvanični status			

Stanje objekta

Oštećenje

Eksploziv postavljen unutar minareta – minaret je nestao, velika rupa u zidu džamije na ženskoj galeriji, šteta na malim kupolama pored minareta.

Minaret Srbi digli u vazduh na Bajram (muslimanski praznik, 28. marta 1999).

Minaret je bio jedini preostali istorijski deo džamije, zadržan prilikom rušenja i ponovne izgradnje stare džamije 1990.

(videti dojavu građana i izveštaj medija koji slede)

snimio: AR/AH (10/1999) ulazna fasada gledana sa severa, vidi se oštećena mala kupola i mesto gde nedostaje minaret na desnoj strani.

predratni snimak: Raif Virmica - pogled sa jugozapada sa minaretom	Pregled izvršio András Riedlmayer 17/10/1999.
snimak: Sabri Bajgora (1999), šteta na kupoli i u unutrašnjosti	snimak: AR/AH (10/1999) ostatak razvaljenog minareta

Dojave građana

Prva dojava

Na dan 28. marta 1999, bio je Bajram, (veliki muslimanski praznik), svim Albancima u gradu je bilo zabranjeno da napuštaju domove. U podne, došlo je do velike eksplozije koja je raznela minaret Bele džamije i oštetila džamiju.

Građanin živi na 200 metara od džamije i bio je kod kuće (u toku je bio policijski čas).

Druga dojava

Ime 1. građanina

Imer Fetin
Fshoti Peqan
Suhareke

Ime 2. građanina

Bibliografija

Čukić Dragan. 1971. *Kosovo: znamenitosti i lepote*. (Priština: Turistički savez Kosova): str. 155

Virmica, Raif. 1999. Kosova'da Osmanli mimari eseleri (Ankara: Kültür Bakanligi): str. 384-386, snimak str. 746

Izveštaji medija

TV stanica "ABC"
8. juli 1999.
program "Nightline":
Kosovo – potraga za pomirenjem

/.../ DAVE MARASH: (nasnimljeni glas)
Onda kada su se srpske snage povukle, postalo je jasno da Peć neće više nikada biti ista. Neće biti isti ni gradovi kao što je **Suva Reka**. Minaret je bio visok 35 metara, ponosno mi je rekao imam Rehmen Pacarizi. Mogao se videti iz cele Suve Reke. **Srbi su postavili svoj eksploziv tako da se minaret urušio kroz kupolasti krov džamije.**

Tokom perioda kad je njegova pastva bila u izbeglištvu, Pacarizi kaže,
REHMEN PACARIZI: U opštini Suva Reka uništeno je otprilike 10 džamija, kako minareti, tako i unutrašnjost.

DAVE MARASH: (nasnimljeni glas) U kosovskom nemilosrdnom Newtonskom moralnom univerzumu, svako zlo delo stvara podjednaku i suprotnu reakciju. Na brdu odmah izvan **Suve Reke**, Albanci su uzvratili udarac, **uništivši radni i životni prostor manastira Svete trojice /kod Musutišta/ i oštetivši mu kapelu i predivnu ikonostas.**

Opis objekta

Naziv objekta Ibarska džamija
Xhamia e Ibrit
Džamija kod mosta
Hadži Kirdžina džamija

Ime ulice		Namena objekta	religijska
Opština	Mitrovica	Vrsta objekta	džamija
Naselje		Lokacija objekta	
Grad (srpski)	Kosovska Mitrovica	Odnos naselja	
Grad (albanski)	Mitrovica	Stanje objekta	potpuno uništen
GPS koordinate		Korisnici	
Objekat izgrađen	18-19. vek	Obližnji objekti	
Istorijski period	otomansko doba		
Zvanični status			

Stanje objekta

Oštećenje

Srbi su spalili i buldožerom poravnali džamiju i okolne prodavnice u vlasništvu muslimanskih stanovnika u maju 1999. Lokacija potpuno sravnjena sa zemljom

snimio: Sabri Bajgora (1999)

predratni snimak: *Avrupa'da Osmanli mimari eserleri*

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)
András Riedlmeyer (3/2001)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Ayverdi, Ekrem Hakki. 1981.
Avrupa'da Osmani, mimari eserleri,
III. cild. 2. kitap: Yugoslavya: Kosova
– Makedonya – Sirbistan – Slovenya –
Voyvodina (Istanbul: Istanbul Fetih
Cemiyeti): str. 111, slika 1104

Izveštaji medija

“Tages-Anzeiger”
14. juli 1999.

“The Guardian” (London) 21. juli 1999.

Duboka mržnja savladala hrabrost u
podeljenom gradu; Kosovo: Nakon rata,
prelazak preko mosta može da bude
čin hrabrosti

/tekst na nemačkom/

Chris Bird iz Mitrovice

/.../ Na srpskoj strani nema puno znakova
rata. Na izlozima mračnih prodavnica još

uvek stoji smeđa traka, ostatak
predostrožnosti zbog bombardovanja iz
vazduha NATO-a. **Sve što je ostalo od
vekovima stare otomanske džamije na
severnoj strani mosta je gomila
krša/.../**

“Los Angeles Times”, 22. juni 1999.

Mržnja deli kosovski grad na dve
zaraćene obale reke
MARK FINEMAN, novinar “Timesa”

**/.../ Uništavanje južne strane grada
uključilo je jednu od najstarijih
kosovskih džamija—centara islamske
vere Albanaca. Vekovima stara zgrada
koju su meštani Albanci zvali
“džamija kod mosta” nekad je kao
tvrđava stajala na južnoj obali Ibra. U
ponedeljak, nije bilo ničega sem
ruševina. Meštani kažu da je džamija
opljačkana i oskrnavljena, spaljena i
konačno srušena buldožerom. Na
severnoj obali reke, neki Srbi su plakali,
a neki vikali dok su gledali druge Srbe
kao idu preko mosta. Jednoglasno su
tvrdili da niko od lokalnih pripadnika
njihove zajednice nije odgovoran za
razaranje. /.../**

Opis objekta

Naziv objekta

Qarshi e vjeter
 Carshia e vjeter
 Stari istorijski tržni centar
 Stara čaršija

Ime ulice

Opština

Đakovica

Namena objekta

trgovačka

Naselje

Vrsta objekta

tržni centar

Grad (srpski)

Đakovica

Grad (albanski)

Gjakova

Lokacija objekta

istorijski centar grada

Odnos naselja

skladan

GPS koordinate

Stanje objekta

teško oštećen

Objekat izgrađen

16-20. vek

Korisnici

prazan

Istorijski period

otomansko doba,
 obnovljen 1970.

Obližnji objekti – teško oštećeni

Zvanični status

vodi se kao
 spomenik kulture

Stanje zgrade

Oštećenje

Gotovo sve prodavnice u istorijskom tržnom centru su spaljene, u širokom krugu koji pokriva nekoliko gradskih blokova oko Hadum džamije.

Područje celog istorijskog tržnog centra, koji je trebao da bude pod zaštitom, uništeno je, uz izuzetak niza prodavnica na strani parnih brojeva u ulici Abedin Torbesh (deo pored mosta).

Unutrašnjost zgrada izgorela je do krovova.

Krovovi su se urušili, dok su razdvojni zidovi između prodavnica uglavnom celi, u mnogim slučajevima su prvobitni crepovi ostali nepomereni na vrhovima zidova. Nema znakova štete od eksplozije koji bi se mogli očekivati da

predratni snimak: Institut za zaštitu spomenika (1998)

je tržišni centar stvarno bio pogoden bombardovanjem iz vazduha.

Jugoslovenske vlasti su tvrdile da je šteta u tržišnom centru i na Hadum džamiji prouzrokovana bombardovanjem NATO-a.

Krš je raščišćen tokom leta iz unutrašnjosti većine spaljenih zgrada, ali do 10/99 nije započeta rekonstrukcija jezgra tržišnog centra.

Snimio: Petrit Doni, 4. 1.1999. snimljeno tajno, dok je čaršija gorela

NAPOMENA: snimak spaljivanja tržišnog centra koju je tajno snimio meštani Petrit Domi 4.1.1999. Domi poseduje dodatne snimke na kojima se vide tela ubijenih ljudi kako leže ispred prodavnica u tržišnom centru.

Pregled izvršio

Andras Riedlmayer 26/10/1999.

snimio: Xhavit Lokaj 7/1999. ,
(snimljena
(prikazuje stanare koji su se vratili
i traže stvari koje se mogu spasiti)

predratna fotografija tržišnog centra
sa minareta Hadum džamije):
*Architecture traditionnelle des pays
balkaniques*

Dojave građana

Prva dojava

Građanin je slušao radio i čuo, tokom večernjih vesti na srpskom u 20:00 časova 24. marta, da je NATO bombardovao Beograd, Novi Sad Prištinu i Đakovicu.

Rekao je da je bio začuđen, jer on živi u centru grada i u tom trenutku nije čuo ni avione ni eksplozije u okolini. Kasnije,

Druga dojava

Gradani su rekli da su tržišni centar zapalili srpska policija i vojska u noći 24-25. marta 1999, nakon NATO-ovih udara iz vazduha.

kasarna jugoslovenske vojske na rubu grada pogodena je iz vazduha, ali ne i centar grada.

Onda, nakon ponoći, peške i automobilima su pristigli srpski civili i policija, koji su podmetnuli požar u Hadum džamiji i okolnom starom tržnom centru i počeli da ubijaju ljude. Vatra je gorela narednih nekoliko dana.

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Xhavit Bashe
Ismail Qemajli 122
Đakovica

Bibliografija

Papaioannou, L., & Comini-Dialeti, D. 1993. *Architecture traditionnelle des pays balkaniques* (Athens: Melissa): str. 209 (fotografija)

Ayverdi, Ekrem Hakki. 1981. *Avrupa'da Osmani, mimari eserleri, III. cild. 2. kitap: Yugoslavya: Kosova – Makedonya – Sirbistan – Slovenya – Vovvodina* (Istanbul: Istanbul Fetih Cemiyeti): str. 31, tabloi 1517 (fotografija)

Čukić Dragan. 1971. *Kosovo: znamenitosti i lepote*. (Priština: Turistički savez Kosova): str. 319 (fotografija)

Maletić Mihailo, izdanje 1973. *Kosovo nekad i danas. Kosova dikur e sot*. (Beograd: Borba, Radna jedinica “Ekonomska politika”) str. 301 i str. 605 gore (fotografije)

Morina, Tefik. 1974. “Ruga e zhvillimit dhe perspektiva e muzeut të Kosovës”. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* 12:

str. 247 (fotografija)
/Sažetak na nemačkom: “Entwicklungsweg
und Perspektive der Museen auf Kosovo”

Izveštaji medija

<http://www.alb-net.com/kcc/shasivari.htm> **Satelitska fotografija** koja prikazuje
tržnicu u Đakovici kako gori,
New York Times 30/3/99 objavio Sekretarijat
11. juli 1999. za odbranu SAD i prikazana na njihovom
sajtu: [http://www.defenselink.mil/photos/
Mar1999/990330-0-0000M-002.jpg](http://www.defenselink.mil/photos/Mar1999/990330-0-0000M-002.jpg)

FOTOGRAFSKI ESEJ
Smrt na ulici Mazllum Shasivari – Katalog
srpskog uništavanja

tekst: CHRIS STEPHEN
fotografije: FRED R. CONRAD
*Detaljan foto-esej, zasnovan na izjavama
očevidaca o uništavanju i ubijanju u tržnom
centru u Đakovici, koncentrisan na lokacije
označene na velikim panoramskim snimcima
tržnog centra.*

IZVOD:

Ulice Đakovice, grada od 80.000
stanovnika na jugozapadu Kosova, već su
bile puste u 20:00 časova 24. marta, kada su
bombe NATO-a udarile u srpske vojne objekte
na rubu grada. Nakon toga, grad je ponovo
utonuo u tišinu. Oko ponoći, stanovnici su videli
oko 50 Srba u vojnim uniformama, od kojih je
svaki nosio kantu benzina od pet litara, kako idu
prema Starom gradu, delu koji okružuje gradsku
džamiju iz 16. veka. U 01:15 časova, pojavio se
plamen na krovovima Starog grada. Počelo je
stradanje Đakovice./.../

Opis objekta

Naziv objekta	Hadum džamija Xhamia e Hadumit Džamija Hadum Sulejman-age		
Ime ulice			
Opština	Đakovica	Namena objekta	religijska
Naselje		Vrsta objekta	džamija
Grad (srpski)	Đakovica		
Grad (albanski)	Gjakova	Lokacija objekta	istorijski centar grada
		Odnos naselja	pozitivan nesklad
GPS koordinate	S 42° 22.795 I 20° 25.655	Stanje objekta	teško oštećen
Objekat izgrađen	16. vek (1594-1595) 1001 AH /anno hijra/	Korisnici	
Istorijski period	otomansko doba	Obližnji objekti	– teško oštećeno
Zvanični status	vodi se kao spomenik kulture		

Stanje zgrade

snimio: Sabri Bajgora (1999)
vidi se srušeni minaret, spaljen
prednji trem, i preostala
prednja fasada biblioteke s desna.

snimio: Sabri Bajgora (1999) krupni
preostalog delaverande, vidi se istopljeni
olovni krov, vatrom oštećeni zidovi,
krš.

Oštećenje

Velika proširena veranda ispred džamije
(dograđena u XVIII veku) je potpuno
spaljena, olovo na krovu verande
i tri male kupole koje pokrivaju prednju
arkadu džamije se istopio u požaru.

Masivna drvena vrata džamije su u
velikoj meri sagorela, tragovi čađi su
primetni na polukružnom prozoru iznad
ulaznih vrata. Velika oštećenja na
freskama iz XVIII veka koje pokrivaju
zidove i unutrašnjost kupola.

Minaret je srušen, gornji deo iznad plan
balkona je odvaljen granatom, unutrašnje
stepenice minareta su pune krša.

Veliki deo krša palog minareta se,
izgleda, sručio na vrh susedne zgrade
biblioteke, što je dovelo do pada njenog
zadnjeg zida i krova. Obradeni kamen sa

minareta se još uvek vidi unutar izgorelih zidova biblioteke.

Spoljni zid škole Kurana iz XVIII veka koja je licem okrenuta biblioteci još uvek stoji u visini 1,5 do 2 metra iznad temelja, ali je ostali deo zgrade izgoreo u potpunosti.

Pregled izvršio

Andrew Herscher 10/26/1999

snimio: András Riedlmayer (10/1999), vatrom oštećena osnova minareta, krš sagorele verande, izgorela biblioteka.

predratna fotografija, sa minaretom i produženom verandom džamije. J. Bajraktari, *Gjakova me rrethinë* (Priština, 1998), str. 316

Dojave građana

Prva dojava

Prve noći bombardovanja NATO-a /24. mart/, srpski radio je objavio da NATO bombarduje Beograd, Novi Sad, Prištinu i Đakovicu na vestima u 20:00 časova. Građanin koji je dostavio izjavu kaže da je bio začuđen, jer on živi blizu tržnice a nije čuo da bombe padaju u okolini. Nakon ponoći, čuo je automobile i Srbe kako podmeću požar u staroj tržnici i džamiji.

Zapaljiva naprava je bačena na vrata džamije, ali su izgoreli jedino drveni produžetak verande, spoljni deo vrata i drugi drveni delovi. Unutrašnjost džamije nije zahvatio požar, iako je kroz otvor iznad ulaza ispaljen zapaljivi projektil. Razlog tome je da su se stariji vernici par meseci ranije žalili na promaju koja prodiereu džamiju kroz ovaj otvor i sa unutrašnje strane otvora postavljena je debela

Druga dojava

drvena daska kako bi se sprečio ulazak hladnog vazduha. Dasku je zahvatio požar i ona je izgorela – mogu se videti tragovi ćadi iznad vrata – ali je sprečila da zapaljiva naprava spali unutrašnjost džamije.

Biblioteka i škola Kurana odmah pored džamije izgoreli su u isto vreme, Minaret je srušen kasnije, projektilom ispaljenim ručnog bacača, 8. maja 1999.

Ime 1. građanina

Xhahit Bashe
Ismail Qemajli 122
Đakovica

Ime 2. građanina

Bibliografija

Andrejević Andrej. 1984. *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji: kupole na džamiji* (Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za istoriju umetnosti): str. 44-45, slika 25 (plan, elevacija, fotografija eksterijera, bibliografija)

Asimov, Mücahit. 1974. “Kosova’da esirgenmis anitlari”, *Çevren* 2: str. 47

Ayverdi, Ekrem Hakki. 1981. *Avrupa’da Osmani, mimari eserleri, III. cild. 2. kitap: Yugoslavya: Kosova – Makedonya – Sirbistan – Slovenya – Voyvodina* (Istanbul: Istanbul Fetih Cemiyeti): str. 313-314, tabloi 1498 - 1500 (fotografije eksterijera, plan)

Čukić Dragan. 1971. *Kosovo: znamenitosti i lepote*. (Priština: Turistički savez Kosova): str. 132 (fotografija)

Folić, Milutin i Lukić Milosav. 1972-73. “Informativni pregled

Maletić Mihailo, izdanje 1973. *Kosovo nekad i danas. Kosova dikur e sot*. (Beograd: Borba, Radna jedinica “Ekonomska politika”) str. 648 (fotografije kupole)

Mujezinović Mehmed. 1968. “Islamsko-osmanlijski spomenici Kosova i Metohije.” *Problemi zaštite egzistencije spomenika kulture i prirodnih objekata i rezervata na Kosovu i Metohiji od 23 do 28. X 1967. Zbornik radova i saopštenja*. uredio Milan Ivanović (Beograd: Društvo konzervatora Jugoslavije, podružnica za SR Srbiju): str. 102

Pašić, Amir. 1990. *Islamic Art In Yugoslavia* (Mostar: A. Pašić): ilustracija 2.7a (plan, deo)

Redžić Husref, 1982. *Islamska umjetnost. Umetnost na tlu Jugoslavije* (Beograd: Jugoslavija): str. 232-234 (fotografije eksterijera i enterijera)

Tomašević, Nebojša. urednik 1983.

konzervatorskih radova na spomenicima kulture Kosova od 1962. do 1972. godine”. *Starine Kosova i Metohije* 6-7: str. 249

Treasures of Yugoslavia: An Encyclopaedic Touring Guide. (Beograd: Yugoslaviapublic): str. 452 (fotografija eksterijera)

Izveštaji medija

<http://www.alb-net.com/kcc/shasivari.htm>

New York Times
11. juli 1999.

FOTOGRAFSKI ESEJ

Smrt na ulici Mazllum Shasivari – Katalog srpskog uništavanja

tekst: CHRIS STEPHEN

fotografije: FRED R. CONRAD

Detaljan foto-esej, zasnovan na izjavama očevidaca o uništavanju i ubijanju na tržnici u Đakovici, koncentrisan na lokacije označene na velikim panoramskim fotosima tržnice.

IZVOD:

Ulice Đakovice, grada od 80.000 stanovnika na jugozapadu Kosova, već su bile puste u 20:00 časova 24. marta, kada su bombe NATO-a udarile u srpske vojne objekte na rubu grada. Nakon toga, grad je ponovo utonuo u tišinu. **Oko ponoći, stanovnici su videli oko 50 Srba u vojnim uniformama, od kojih je svaki nosio kantu benzina od pet litara, kako idu prema Starom gradu, delu koji okružuje gradsku džamiju iz 16. veka. U 01:15 časova, pojavio se plamen na krovovima Starog grada. Počelo je stradanje Đakovice.**

Satelitska fotografija koja prikazuje tržnicu u Đakovici i Hadum džamiju kako gore, 30/3/99 objavio Sekretarijat za odbranu SAD i prikazana na svom sajtu: <http://www.defenselink.mil/photos/Mar1999/990330-0-0000M-002.jpg>

Opis objekta

Naziv objekta Biblioteka Hadum Sulejman Efendije

Ime ulice

Opština

Đakovica

Namena objekta

religijska

Naselje

Vrsta objekta

islamska

biblioteka

Grad (srpski)

Đakovica

Grad (albanski)

Gjakova

Lokacija objekta

grad

Odnos naselja

GPS koordinate

Stanje objekta

teško oštećen

Objekat izgrađen

16. vek (1733)

Korisnici

Istorijski period

Otomansko doba

Obližnji objekti

Zvanični status

Stanje zgrade

Oštećenje

Potpuno izgoreli objekat uz gubitak kompletnog fonda rukopisa i islamske arhive.

(videti dojave donje dojave građana)

snimio: AR/AH (10/1999) sagoreli zidovi na bočnom ulazu biblioteke

Pregled izvršio

Andras Riedlmayer (10/1999)

snimio: Sabri Bajgora (1999) – pogled sa zadnje strane, vidi se srušeni zadnji zid, izgoreo unutrašnji depo

Dojave građana

Prva dojava

Srbi su zapalili biblioteku t prve noći NATO bombardovanja u martu 1999, i zgrada je izgorela sa svim knjigama.

Na dan 8. maja 1999, kada su

Druga dojava

Pre rata, biblioteka Hadum Sulejman Efendije sadržala je otprilike 200 rukopisa i 1.300 retkih knjiga na otomanskom turskom, arapskom aljamiadu (albanski pisan arapskim pismom), kao i regionalnu arhivu

srpski vojnici srušili minaret sa Hadum džamije, minaret je pao preko zgrade biblioteke i zadnji zid se srušio.

Islamske zajednice (KBI) sa dokumentima još iz 17. veka. Među unikatnim delima koji su bili u biblioteci je i rukopis albanskog *Mevluda* (pesma u hvalu rođenja proroka Muhameda), koju je napisao Hafiz Ali-Riza Ulqinaku (1855 – 1913).

Ime 1. građanina

Xhahit Bashe

Ismail Qemajli 122
Gjakova

Bibliografija

Ayverdi, Ekrem Hakk. 1981.
Avrupa'da Osmani, mimari

Ime 2. građanina

prof. Nehat Krasniqi
kustos za retke knjige i
i rukopise,
Nacionalna i univerzitetska
biblioteka, Priština /Prishtina/

eserlei, III. cild. 2. kitap: Yugoslavya: Kosova – Makedonya – Srbistan – Slovenya – Voyvodina (Istanbul: Istanbul Fetih Cemiyeti): str. 92
tabloi (planovi, fotografije eksterijera)

Bećirbegović Madžida, 1972-73.
“Prosvjetni objekti islamske arhitekture na Kosovu”, *Starine Kosova i Metohije* 6-7; str. 313-314, tablo 1498 (fotografije eksterijera)

Čukić Dragan. 1971. *Kosovo: znamenitosti i lepote*. (Priština: Turistički savez Kosova): str. 131
(fotografije eksterijera)

Maletić Mihailo, urednik 1973. *Kosovo nekad i danas. Kosova dikur e sot*. (Beograd: Borba, Radna jedinica “Ekonomska politika”) str. 651
(fotografije eksterijera)

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta	Džamija Kel Hasan age Xhamia e Hasan Ages		
Ime ulice			
Opština	Đakovica	Namena objekta	religijska
Naselje		Vrsta objekta	džamija
Grad (srpski)	Rogovo	Lokacija objekta	selo
Grad (albanski)	Rogove i Hasit	Odnos naselja	pozitivan
nesklad		Stanje objekta	teško
GPS koordinate	S 42° 49.331		
oštećen	I 020° 57.916	Korisnici	
Objekat izgrađen	16. vek (1530-1531)	Obližnji objekti	u dobrom stanju
Istorijski period	otomansko doba		
Zvanični status	vodi se kao spomenik kulture		

Stanje objekta

Oštećenje

Minaret u potpunosti raznesen dinamitom koji je postavljen unutar stepenica; pali minaret je ošteti glavnu kupolu džamije i razneo je veliki deo krova verande; spoljni zidovi i kupola naprsli na nekoliko mesta, ali i dalje stoje.

(videti fotografiju i izjavu građana koja sledi)

Udar na džamiju izveden 3. aprila 1999, na osnovu izjava seljana.

Selo je bilo poprište operacije MUP-a 29. januara 1999. kada je ubijeno 24 Albanca.

fotografija: AR/AH (10/1999)

predratna fotografija: Raif Virmica (1997)

Pregled izvršio

Andrew Herscher
17/10/1999.

fotografija: AR/AH (10/1999) na kojoj je prikazan ostatak raznesenog minareta, oštećena kupola i naprsli zidovi

Dojave građana

Prva dojava

Očevidac koji je video kako Srbi dižu u vazduh džamiju 3. aprila 1999. živi u obližnjem selu, prema vlasniku prodavnice koji živi prekoputa ulaza u džamiju.

Druga dojava

Ime 1. građanina

Vlasnik prodavnice koja se nalazi direktno nasuprot ulaza u džamiju

Ime 2. građanina

Bibliografija

Andrejević Andrej. 1984. *Islamska*

Hafiz, Nimetullah, & Kiel, Machiel.

- monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji: kupole na džamiji*. Studije/ Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za istoriju umetnosti, 6; Posebna izdanja /Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, knj. 24 (Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za istoriju umetnosti; Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut): str. 43-44, slika 24 (plan, elevacija, natpis, fotografija enterijera, bibliografija) 1978-79. /1989/. "The mosque of Kel Hasan Aga in the village of Rogova; An unknown Ottoman monument of the 16th century in the Kosovo district". *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29; preštampano u: Machiel Kiel. 1990. 411-422; *Studies of the Ottoman Architecture of the Balkans* (Aldershot, Hampshire: Variorum; Brookfield, Vt.: Gower), br. XI: str. 411-422 (fotografija eksterijera, plan).
- Asimov, Mücahit. 1974. "Kosova'da esirgenmis anitlari", *Çevren* 2: str. 48
- Bojanić – Lukač, D., i Sindik, D. 1968. "Starine sela Rogova". *Zbornik Filozofskog Fakulteta* (Beograd) 10: str. 293 (fotografija eksterijera, natpis)
- Pašić, Amir. 1990. *Islamic Art In Yugoslavia* (Mostar: A. Pašić): ilustracija 2.7b (plan, deo)

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Gnjilane

Naselje

Grad (srpski) Vlastica

Grad (albanski) Llashtice

GPS koordinate

Objekat izgrađen 19. vek (1836)

Istorijski period moderno doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

Stanje objekta teško oštećen

Korisnici

Obližnji objekti lakše oštećeni

Stanje objekta

Oštećenje

Spoljašnjost džamije deluje netaknuto, ali su unutrašnjost i minaret potpuno spaljeni.

Dokumentaciju je u kancelariji Islamske zajednice Kosova pregledao AR (10/99)-

Selo je bilo poprište zločina srpskih snaga u proleće 1999.

(videti izveštaje medija koji slede)

snimio: Sabri Bajgora (8/1999), spaljena unutrašnjost džamije

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)
baza podataka EU/IMG (4/2000)

snimio: Sabri Bajgora (8/1999), očuvana spoljašnjost džamije, spaljena unutrašnjost.

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

<http://washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A38149-1999Dec9.html>

“Uza zid”, izveštaj dopisnika Washington Posta, Davida Finkela iz Vlastice

IZVODI: “...spaljena **džamija** sa skeletima izgorelih ptica koje su se gnezdile na minaretu. Zatim sledi **škola** – isprevertane učionice, arhive sa podacima učenika uništene, spaljena **biblioteka** od 14.000 knjiga i jedan poginuli nastavnik...”

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Kačanik

Naselje

Grad (srpski) Kotlina

Grad (albanski) Kotline

GPS koordinate

Objekat izgrađen 18. vek

Istorijski period otomansko doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja koherentno

Stanje objekta lakše oštećen

Korisnici

Obližnji objekti

Stanje objekta

Oštećenje

Unutrašnjost džamije oštećena zbog vandalizma tokom rata 1999. godine (snimak u bazi podataka EU/IMG)

Pregled izvršio

baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta	džamija		
Ime ulice			
Opština	Kačanik	Namena objekta	religijska
Naselje		Vrsta objekta	džamija
Grad (srpski)	Ivaja	Lokacija objekta	selo
Grad (albanski)	Ivaje	Odnos naselja	
GPS koordinate		Stanje objekta	gotovo
uništen			
Objekat izgrađen	20. vek (1932)	Korisnici	
Istorijski period	otomansko doba	Obližnji objekti	
Zvanični status			

Stanje objekta

Oštećenje

U potpunosti spaljena, ostali su samo spoljni zidovi. Srpske snage su pucale iz blizine a zatim je zapalile 10. marta 1999, pre početka vazдушnih napada.

(videti izveštaj medija koji sledi)

snimio: Sabri Bajgora (1999) na snimku se vidi opustošena unutrašnjost sa nišom za molitvu (mihrab)

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)
baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Rojter (Reuters)
sreda, 10. mart 1999.

Srpske snage pretvorile kosovsko selo u ruševine
IVAJA, Srbija (Rojter) – Srpske snage su granatirale i protutnjale kroz kosovsko selo Ivaja, ostavivši za sobom spaljene ruševine umesto kuća, prisilivši meštane u begstvo, izjavili su u sredu međunarodni posmatrači i izveštači. Izveštači su pronašli telo čoveka u civilnoj odeći, u koga je izgleda pucano iz blizine, kao i starca od 84 godina svog u usirenoj krvi, koji je rekao da su ga pretukli kundacima srpski vojnici koji su tražili separatističke pobunjenike, Albance.

Kuća koja je korišćena kao lokalni štab brigade Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) je spaljena, a **unutrašnjost džamije je opustošena. Džamija je spolja izrešetana mecima.**

“Borbe su započele juče. VJ i MUP (srpske snage) su pokušale da očiste područje od OVK-a

Londonški “The Times” je izvestio u četvrtak, 11. marta 1999. da je “osamdeset posto sela **/Ivaja/** skoro samo gomila ruševina, a sve preostale kuće su uništene u plamenu. **Džamija je izrešetana protivavionskom paljbom i vandalizovana.** Što je ključno, opštinska kancelarija, gde se nalaze matični listovi i lični podaci koji su Albancima potrebni da budu jugoslovenski građani /ili da pređu granicu u Makedoniju/ je opljačkana.

i vidite da su bili uspešni”, izjavio je međunarodni posmatrač za praćenje prekida vatre Otto Bischof, koji je pregledao ostatke sela.

“Tukli su me puškama i ispitivali me da li ikog znam iz OVK-a”, rekao je Ramadan Muljoki, jedini preživeli koji se još uvek nalazio u selu. “Pitali su me da li mi je sin u OVK-u, a kad sam odgovorio da nije, oni su me ponovo tukli”. Srpske snage su u utorak uhvatile oko 400 stanovnika Ivaje koji su prethodno pobjegli iz svojih domova. Muškarci su odvojeni i odvedeni da bi se proverilo da li imaju veze sa OVK-om, incident koji su posmatrači za praćenje prekida vatre nazvali veoma zabrinjavajućim.

Opis objekta

Naziv objekta	Pijačna džamija i tržni centar Xhamia e Carshisë Tash Xhamija		
Ime ulice		Namena objekta	religijska
Opština	Vučitrn	Vrsta objekta	džamija, prodavnice
Naselje			
Grad (srpski)	Vučitrn	Lokacija objekta	grad
Grad (albanski)	Vushtrri	Odnos naselja	
GPS koordinate	S 42° 49.338 I 20° 57.919	Stanje objekta	potpuno uništen
Objekat izgrađen	15. vek obnovljen u 19. veku (1878)	Korisnici	
Istorijski period	otomansko doba	Obližnji objekti	lakše oštećeni
Zvanični status			

Stanje objekta

Oštećenje

Džamija i 40 do 50 okolnih radnji u starom gradskom centru su potpuno uništeni, lokacija je izgleda raščišćena teškom mehanizacijom.

Preostali su samo razbacane gomile krša i spravnjene kamene osnove minareta i fontane za pranje vernika.

Srušeni drveni razvodni stub, sa još uvek prikačenom žicom leži na zemlji pored temelja minareta, spržen i delimično izgoreo (očigledno kada je zapaljena džamija).

snimio: Xhavit Lokaj (7/1999) – obratite pažnju na modernu zgradu (žuta, levo od centra) koja se takođe vidi na predratnoj fotografiji džamije.

Moderni stambeni blokovi stanova koji okružuju lokaciju su ostali nedirnuti.

(videti dojave dojava građana i izveštaje medija koji slede)

snimio: AR/AH (10/1999) – ruševine džamije sa očuvanim novim zgradama

ispred buldožerom poravnate lokacije

pre rata snimio: Raif Virmica (1977)
snimljeno sa brda iza džamije, vide
se radnje na tržnici

Dojave građana

Prva dojava

Na dan 26. marta 1999. oko 18:00
časova, džamija i radnje na tržnici su
zapaljeni benzinom, a kasnije su ih
srušili buldožerom.

Ime 1. građanina

Abdullah Mulaku, gradski arhivar
Vučitrn
tel. 028-71053

Pregled izvršio

Andrew Herscher (16/10/1999)

pre rata snimio: Raif Virmica (1977) -
snimljeno dole na lokaciji, vidi se
prednja fasada džamije

Druga dojava

“Dva dana nakon početka NATO-vog
bombardovanja, pripadnici srpskih
paravojskih formacija su spalili
džamiju i opljačkali i zapalili više
od 50 radnji albanskih zanatlija na
staroj tržnici oko džamije.

Pripadnici paravojskih formacija su nosili
maske a predvodio ih je jedan srpski
političar, lokalni vođa Arkanove
političke stranke.

Te nedelje /28. marta/, buldožerom su
savnili celu lokaciju /gde su bili džamija
i radnje na tržnici/.

Moja kuća je ona sa druge strane ulice.
Spalili su je nakon što su spalili džamiju.
Prezivam se Mejzini /sin mujezina/.

Moj otac i njegov otac su bili mujezini;
oni su pozivali stanovništvo grada na
molitvu sa te džamije. Sada je sve to
nestalo. Tu nema ničega više za mene”.

Ime 2. građanina

Mehmet Mejzini, vlasnik srušene zgrade
prekoputa džamije; napustio je grad kao
bi otišao da živi kod rođaka u Prištini.

Bibliografija

Ayverdi, Ekrem Hakk. 1981.
Avrupa'da Osmanli, mimari eserleri, III. cild. 2. kitap: Yugoslavya: Kosova – Makedonya – Sirbistan – Slovenya – Voyvodina (Istanbul: Istanbul Fetih Cemiyeti): str. 310, slike 1480-1482 (fotografije enterijera i eksterijera)

Izveštaji medija

Financial Times (London) 21. juni 1999.

Kosovski Albanci tvrde da su Srbi pokušali da izbrišu njihovu istoriju: Guy Dinmore je čuo svedočenja preživelih navodnog masakra koji su počinili pripadnici jugoslovenskih paravojnih snaga u **Vučitrnu: Samo sravnjene ruševine i ostatak mramornog minareta ostali su od Karšis džamije u ovom gradu na severu Kosova, mali deo pustoši koju su za sobom ostavile poslednje srpske snage koje su se juče povukle iz pokrajine.** **Buldožer koji je upotrebljen da se sravni džamija i okolne zgrade stoji napušten pored ožiljka od cigala i kamena u srcu Vučitrna, grada koji su osnovali Rimljani i koji se razvio tokom Otomanskog carstva. Srbi su koristili eksploziv kako bi srušili minarete na druge dve obližnje džamije. "Pokušali su da izbrišu našu muslimansku istoriju" Kaže Abdullah Muliaku, stariji**

Financial Times 21. juni 1999.
 (nastavak)

Ajmonda Ferati, 33, opisala je kako su muškarci odvojeni od žena, među njima su bili i njen brat, ujak/stric i rođak. Napolju na ulici, maskirani pripadnici paravojnih snaga pljačkali su novac i nakit od žena, dok se iza zidova čuli krici. Sve što je sada ostalo su mrlje krvi na travi i stazama i jedna proteza u blatu.

Faton Kutllovci je izjavio da je skočio sa prozora na spratu kada je čuo da dolaze paravojne snage i sakrio se iza kuće. Njegov brat Bedri je zakasnio i pretpostavlja se da je ubijen. Preživeli su naveli imena 70 žrtava, ali je pronadeno samo jedno telo. Jedna starija žena je izjavila da je videla kako Srbi, kojima su pomagali Cigani, odvlače leševe. Niko još ne zna gde.

U predgrađu Vučitrna nalazi se muslimansko groblje sa oko stotinu svežih grobova. Većinu su iskopali

Albanac, koji je na lošem francuskom objasnio da je kustos istorijske arhive. Kaže da su srpske snage 27. marta uništile tri džamije, tri dana nakon što je NATO započeo sa vazдушnim napadima.

Veći deo Vučitrna, koji je jednom bio grad od 12.000 stanovnika, leži u crnim ruševinama. Iza visokih zidova nanizanih duž blatnjavih ulica, kuća do kuće bila je opustošena požarom... “Možete uništiti zgrade, ali ne možete uništiti ljude”, kaže g. Muliaku.

Međutim, izgleda da su pripadnici srpskih paravojnih snaga upravo to pokušali u Vučitrnu, kao i u mnogim drugimtammim ćoškovima Kosova, a što je sada izašlo na videlo.

Najveći zasebni masakr u Vučitrnu dogodio se 22. maja, kada je, kako to tvrde preživeli, ulica Samadregja blokirana i kada je 70 muškaraca saterano u nekoliko dvorišta.

Cigani, a označeni su jednostavnim štapovima sa imenima mrtvih, ali niko od njih nije iz grupe od 69 nestalih muškaraca. Gospodin Muliaku kaže da su to drugi stanovnici Vučitrna, koji su se krili po svojim domovima a koje su pronašli i pobili pripadnici paravojnih snaga.

Sela u plodnoj dolini oko Vučitrna daju istu sliku – spaljene farme, trupine stoke u raspadanju, masovni grobovi ljudi.

Ono malo srpskih naselja je takođe napušteno i dim kulja iz kuća koje su zapalili sami vlasnici dok su bežali sa snagama koje su se povlačile. Albanci, čiji su domovi uništeni, popljačkali su šta su mogli...

Frankfurter Allgemeine Zeitung
19. juni 1999.

Poluugljenisana ljudska lobanja u Ilirovom dvorištu

VELIKA KRUŠA, 18. juni 1999.

...Ali nije se zaustavilo na tome: usledile su masovne deportacije i masovna ubistva. Ilir Duraku iz **Velike Kruše** je jedan od stotinu ljudi koji su se poslednjih nekoliko dana vratili iz Albanije i Makedonije da bi otkrili užasne stvari. U Velikoj Kruši, gotovo sve je uništeno. Od nekada lepih kuća ostale su samo ugljenisane ruševine. **Jedan od spoljnih zidova džamije je dignut u vazduh, minaret je srušen. Odeća i madraci leže u potpunom neredu među ruševinama,** fotografije i pisma su rastureni po podu, tri kolenke stoje napuštene. Sat iznad ulaza je stao na pet minuta posle četiri. Izbeglice koje su se ovde sklonile očigledno su morale da odu u velikoj žurbi...

Tages-Anzeiger
14. juli 1999

“Reka deli Albance i Srbe”

Thomas Schmidt, Kosovska Mitrovica

...”**Ko je srušio džamiju kod mosta do temelja?**”, pita novinar. “Znate li šta se dogodilo u manastiru Devič?”, uzvraća pitanjem obrazovana monahinja. Tamo je OVK pretio srpskim monahinjama, a možda ih naterao i da se svuku. Međutim, da li je zbog toga trebalo uništiti džamiju? Oliver Ivanović, koji slovi za srpskog vođu u Mitrovici i koji je seo pored monahinje, **smatra da se stara džamija srušila kad je NATO bombardovao glavnu zgradu milicije. Ta zgrada je dvesta metara udaljena od muslimanskog verskog objekta. Sve ostale zgrade između njih još uvek stoje...**

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Orahovac

Namena objekta religijska

Naselje

Vrsta objekta džamija

Grad (srpski) Celine

Grad (albanski) Celine

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

GPS koordinate

Stanje objekta potpuno

uništen

Objekat izgrađen 20. vek (1916)

Korisnici

Istorijski period moderno doba

Obližnji objekti u dobrom stanju

Zvanični status

Stanje objekta

Oštećenje

Džamija je spaljena a ruševine su Srbi spravili buldožerom, tvrdi muslimansko stanovništvo.

Selo je bilo poprište zločina navedenog u optužnici Milošević i ostali.

snimio: Sabri Bajgora (1999) prikazane su ruševinedžamije, a ostaci minareta se vide u sredini

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)
baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta	Xhamia e Bardhe White Mosque		
Ime ulice	ul. Cara Dušana		
Opština	Suva Reka	Namena objekta	religijska
Naselje	Elshan	Vrsta objekta	džamija
Grad (srpski)	Suva Reka		
Grad (albanski)	Suhareke	Lokacija objekta	selo
GPS koordinate		Odnos naselja	
Objekat izgrađen	16. vek (1598)	Stanje objekta	gotovo uništen
Istorijski period	otomansko doba	Korisnici	
Zvanični status		Obližnji objekti	

Stanje zgrade

Oštećenje

Džamija potpuno spaljena, minaret uništen iznad balkona.

Prema islamskim vernicima, džamija uništena 25. marta 1999.

snimio: Sabri Bajgora (1999)

Pregled izvršio

Sabri Bajgora(9/1999)

baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Opis objekta

Naziv objekta Xhamia e Forteses
džamija

Ime ulice

Opština Orahovac

Naselje

Grad (srpski) Bela Crkva

Grad (albanski) Bellacerke

GPS koordinate

Objekat izgrađen 19-20. vek
Istorijski period moderno doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

Stanje objekta teško oštećen

Korisnici

Obližnji objekti

Stanje objekta

Oštećenje

Džamija oštećena granatiranjem, minaret raznesen, unutrašnjost spaljena.

Selo poprište zločina navedenog u optužnici Milošević i ostali.

(videti izveštaje medija koji slede)

snimio: Sabri Bajgora (1999)

snimio: Sabri Bajgora (1999)

Pregled izvršio

Sabri Bajgora (9/1999)

baza podataka EU/IMG (4/2000)

snimak: CNN (7/99) pogrebna povorka za žrtve masakra prolazi pored džamije

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

“The New York Times”
sreda, 16. juni 1999.

Kosovski krajolik ogolio srpsku
brutalnu kampanju

JOHN KIFNER i IAN FISHER

/.../ Gospodin Gashi je rekao da ne
veruje u srpsko objašnjenje da je rat
počeo isključivo da bi se pronašli i
uništili gerileci. Jednostavno, previše
toga je uništeno, previše civila ubijeno,

Satelitski snimci na kojima se vidi
Bela Crkva pre i nakon što je spaljena
nalaze se na sajtu: [http://www.fas.org/
irp/imint/b9905141.jpg](http://www.fas.org/irp/imint/b9905141.jpg)
====> Videti **nestali minaret džamije**
na snimku “posle”

[http://www.cnn.com/WORLD/europe/
9907/06/kosovo.warcrimes/](http://www.cnn.com/WORLD/europe/9907/06/kosovo.warcrimes/)
CNN – 6. juli 1999.

Od dopisnika Nica Robertsona
BELA CRKVA, Jugoslavija (CNN) –

rekao je on.

U Beloju Crkvi, gde je živelo 300 porodica, gotovo svaka kuća se u potpunosti mora ponovo izgraditi.

Džamija je granatirana, njen minaret, visok 81 stopu srušio se na gomilu ispred džamije.

Psi i stoka trule tamo gde su ubijeni/.../

“The Scotsman”

5. juli 1999.

Ožalošćeni seljani sahranjuju 65 žrtava masakra

Andrew Walker u Bellacerki /Bela Crkva/

/.../ Gotovo da nema kuće koju Srbi nisu oštetili, **a džamija leži u slučajeva ruševinama.** Seoska škola je takođe oštećena, ali su ljudi juče očistili neoštećene prostorije za one koji se očekuje da će doći da odaju počast. /.../

Jedno od sedam sela navedenih u optužnici protiv jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića, Bela Crkva, prva je koja sahranjuje svoje mrtve nakon što su se izbeglice vratile.

Celo selo, ili šta je ostalo od njega, pojavilo se na ceremoniji u ponedeljak. Ožalošćeni su držali niz portreta mrtvih, dok su ostali prolazili u svečanoj procesiji.

Živote je izgubilo 65 ljudi, uključujući sedmero dece, jedno staro četiri godine, kao i tri žene, od kojih je jedna imala 60 godina. Ostalo su bili muškarci.

Svi oni pokušali su da se sakriju kada su na njih pucale srpske policijske snage, tvrde istražitelji ratnih zločina koji su upravo zaključili pregled mrtvih.

Ožalošćeni, među kojima su mnogi iz susednih sela, **prolazili su jedan po jedan pored razrušene džamije** i uzbrdo do groblja koje se nalazi iznad sela. /.../

Opis objekta

Naziv objekta Xhamia e Bajramcurrajt
džamija

Ime ulice

Opština Orahovac

Naselje

Grad (srpski) Velika Kruša

Grad (albanski) Krushe e Madhe

GPS koordinate

Objekat izgrađen 18 – 20. vek
Istorijski period otomansko/
moderno doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

Stanje objekta teško oštećen

Korisnici

Obližnji objekti

Stanje objekta

Oštećenje

Minaret je dignut u vazduh, pa je u zidu džamije ostala velika rupa i oštećena je njena struktura. Unutrašnjost džamije je vandalizovana i delimično spaljena.

Selo je bilo porište zločina navedenog u optužnici Milošević i ostali.

(videti izveštaje medija koji slede)

snimio: Sabri Bajgora (8/1999) vidi se rupa probijena na strani džamije gde se nekada nalazio minaret

Pregled izvršio

snimio: Sabri Bajgora (1999)

Sabri Bajgora (9/1999)

baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Članovi Grupe su se sastali sa dva člana porodice Sejfullahu, konkretno, sa Avnijem i Sadikom Sejfullahuom iz sela Velika Kruša, opština Orahovac. Nisu imali vesti od drugih članova porodice. **Izjavili su da su videli srpske vojnike kako benzinom pale džamiju u selu Velika Kruša.** Nakon toga, brojne srpske vojne jedinice su opkolile selo i, u 02:15 časova ujutru 29. marta, pucale u pravcu kuća u selu, granatirajući i uništavajući sve. Članovi porodice su napustili sve i pešačili dok nisu stigli do Kukeša, 1. aprila 1999.

Druga dojava

Ime 1. građanina

ALBANSKA GRUPA ZA LJUDSKA PRAVA, 3. april 1999.
<http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/ahrg3-6-4-1999.html>

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija

Frankfurter Allgemeine Zeitung
19. juni 1999.

Poluugljenisana ljudska lobanja
u Ilirovom dvorištu

VELIKA KRUŠA, 18. juni 1999.

...Ali nije se zaustavilo na tome: usledile su masovne deportacije i masovna ubistva. Ilir Duraku iz **Velike Kruše** je jedan od stotinu ljudi koji su se poslednjih nekoliko dana vratili iz Albanije i Makedonije da bi otkrili užasne stvari. U Velikoj Kruši, gotovo sve je uništeno. Od nekada lepih kuća ostale su samo ugljenisane ruševine. **Jedan od spoljnih zidova džamije je dignut u vazduh, minaret je srušen. Odeća i madraci leže u potpunom neredu među ruševinama**, fotografije i pisma su rastureni po podu, tri kolvke stoje napuštene. Sat iznad ulaza je stao na pet minuta posle četiri. Izbeglice koje su se ovde sklonile očigledno su morale da odu u velikoj žurbi...

Opis objekta

Naziv objekta džamija

Ime ulice

Opština Prizren

Naselje

Grad (srpski) Landovica

Grad (albanski) Landovice

GPS koordinate

Objekat izgrađen 20. vek (1997)

Istorijski period moderno doba

Zvanični status

Namena objekta religijska

Vrsta objekta džamija

Lokacija objekta selo

Odnos naselja

Stanje objekta teško oštećen

Korisnici

Obližnji objekti

Stanje objekta

Oštećenje

Velika rupa na kupoli, minaret potpuno uništen.

Džamija je delimično spaljena 27. marta 1999; minaret je miniran i granatiran, a centralna kupola je, prema islamskim stanovnicima, oštećena.

snimio: Andras Riedlmayer(10/99)

snimio: Sabri Bajgora (1999)

Pregled izvršio

Andras Riedlmayer (10/1999)

baza podataka EU/IMG (4/2000)

Dojave građana

Prva dojava

Druga dojava

Ime 1. građanina

Ime 2. građanina

Bibliografija

Izveštaji medija